

УДК. 37.032:37.015.3

DOI 10.31494/2412-9208-2019-1-2-135-142

THE CLASSIFICATION OF BARRIERS OF MASTERING THE FOREIGN LANGUAGE ACTIVITIES BY PROFILE SCHOOL PUPILS

КЛАСИФІКАЦІЯ БАР'ЄРІВ ОВОЛОДІННЯ УЧНЯМИ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ ІНШОМОВНОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

IRYNA GLAZKOVA,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

<https://orcid.org/0000-0002-1469-8468>

iy_glazkova@ukr.net

*Berdiansk state pedagogical
university*

✉ 4 Schmidta St.,

*Berdyansk, Zaporizhzhia region,
71100*

ІРИНА ГЛАЗКОВА,

доктор педагогічних наук,
професор

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4

*м. Бердянськ, Запорізька обл.,
71100*

Original manuscript received: August 17, 2019

Revised manuscript accepted: September 12, 2019

ABSTRACT

The article is devoted to the problem of students' barriers in learning foreign languages. The author stresses that the uniform classification of barriers do not exist as such, because every scientist studying a particular problem, underlines the presence of specific barriers, depending on the research subject. The author proves that it is appropriate to classify barriers to internal and external. Among the internal barriers they distinguish physiological, motivational, and emotional. Cognitive, communication, control, appreciation and proper speech barriers belong to external ones. Physiological barrier deals with the barrier of temperament that arises when the temperament of the teacher and the learner are opposite and this difference is not reflected. The motivational barrier is formed as a result of the lack of positive cognitive motivation of learning, the value of the profession. Emotional barriers include: actualization of negative traces of emotional memory when encountering a learning task, general unfavorable individual emotional background of activity, attraction. Organizational barriers are the result of poor organization of the learning process. The basis of information barriers lies in the improper structuring of educational information, the pace of its presentation, ignoring the laws of psychology of perception and the individual features of the cognitive, motivational, emotional spheres of the learner and his behavioral resources. Proper speech barriers include barriers to listening, speaking, reading and writing. Listening is accompanied by states of tension, panic, boredom, frustration, fear of failure, laziness, etc. Speaking a foreign language causes states of uncertainty, anxiety, fear of making a mistake. Usually reading does not cause acute problems, but working with the text, performing a number of tasks can be accompanied

by laziness and boredom. Writing is accompanied by the fear to demonstrate ignorance of the subject in front of the teacher, inability to clearly and competently express thoughts in written form.

Key words: *classification, barrier, obstacle, the process of learning, foreign language.*

Постановка проблеми. В умовах глибоких змін у всіх сферах суспільного життя, глобалізації економіки, лібералізації всесвітніх і національних економічних зв'язків, використання новітніх технологій у виробництві та комунікаціях, обміні інформацією не тільки принципово змінено суспільні потреби й створено шляхи для їх вирішення, але й з'явилися економічні й соціальні проблеми.

Одним з найбільш дієвих засобів розв'язання таких проблем є подальший розвиток багаторівневої освіти, орієнтація освіти на підготовку фахівців, здатних відповісти на виклики часу.

В Україні зроблено декілька рішучих кроків щодо створення сучасної системи підготовки спеціалістів на основі світового досвіду і врахуванні особливостей нашої країни, кращих традицій вітчизняної вищої школи, зокрема, було сформовано ідеологію багаторівневої освіти, визначено її зміст, закладено наукові основи методики організації освітнього процесу; було знайдено відповідь на запитання часу, чого навчати; створено низку нормативних документів, навчальних матеріалів, відпрацьовано нові форми підготовки спеціалістів. Для підвищення конкурентоспроможності сучасних фахівців за всіх обставин актуальним є вміння швидко орієнтуватися в нових ситуаціях, адаптуватися до змін, що відбуваються, а це у свою чергу, потребує знання іноземних мов.

Оволодіння мовою в тому обсязі, який потрібен в достатній мірі для рівноправної з іншими людьми участі у виробництві матеріальних і духовних цінностей, – одна зі сторін процесу соціалізації людської сутності, тобто становлення особистості.

Таким чином, триада: суспільство – мова – особистість являє собою нерозривну єдність, а звідси цілісна характеристика особистості, безперечно, припускає й аналіз особливостей її мовлення.

Отже, наголошуємо, що особливості мовлення людини, майбутнього фахівця безпосередньо пов'язані з виконанням певної соціальної ролі, рівнем культури. Широта добору лексики, уміння знайти вдале і потрібне слово для вираження певного стану – все це компоненти соціального “портрету” людини.

Робота з формування функціонального мовлення учнів профільних класів на уроках з мов робить суттєвий внесок у формування загальної культури, всебічно розвиненої, соціально активної особистості майбутнього спеціаліста. Профільне навчання визнає за мету розкриття індивідуальності, самобутності, самоцінності кожної людини, її розвиток передусім як індивідуальності з неповторним досвідом життєдіяльності. Ось чому головне завдання нашого дослідження спрямоване на максимальне виявлення особистісних якостей учнів, їхній інтелектуальний та мовленнєвий розвиток.

Досвід свідчить, що в учнів у процесі вивчення іноземних мов виникає низка бар'єрів, у свою чергу, нездатність їх подолання призводить до фрустраційних станів, а це негативно впливає на рівень засвоєння ними знань. Однак на сьогодні відсутня чітка класифікація бар'єрів, що виникають в учнів у процесі навчання, зокрема, при вивченні іноземних мов, не вивчено умови та чинники, що забезпечують їх подолання або своєчасне запобігання. Відтак, актуальною психологічною, методичною та педагогічною проблемою є аналіз суті бар'єрів вивчення іноземних мов, їх типологія, розробка стратегій та тактик, спрямованих на актуалізацію внутрішнього потенціалу учнів із подолання й запобігання бар'єрів, що виникають у процесі вивчення іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Вчені ближнього зарубіжжя, а саме: О.Барвенко, Т.Вербицька, Н. Губарева розглядали бар'єри в процесі оволодіння іноземними мовами, однак у їхніх працях відсутня єдина обґрунтована класифікація, і відповідно методи та засоби їх подолання або запобігання. Єдиною вітчизняною працею, присвяченою вивченню психолого-педагогічних умов подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови, є дослідження Н. Яковлевої. Заслугує на увагу і робота Н.Сопілко "Особливості подолання психологічних бар'єрів у учнів у процесі навчання", у якій автор бар'єри, що виникають в учнів у процесі оволодіння іноземною мовою, ділить на три основні групи: емоційні, когнітивні та комунікативні.

Характерною ознакою когнітивного бар'єра є нерозуміння реципієнтом змісту інформації, яку передає індуктор (вчитель-учень), що істотно перешкоджає належному засвоєнню інформації, а відтак, подальшому взаєморозумінню та взаємодії.

Емоційні бар'єри в процесі вивчення іноземних мов зумовлюються: високим рівнем тривожності, неадекватною самооцінкою, рівнем домагань, прагненням до визнання та авторитету.

Прояв комунікативного бар'єру в процесі оволодіння іноземних мов характеризується скутістю, невпевненістю, розгубленістю учнів у різних ситуаціях спілкування, які демонструють їхнє погане знання мови, заважають ефективній взаємодії та обміну інформацією (Сопілко, 2008).

Однак, слід зазначити, що у науковій літературі поняття бар'єрів переважно розглядається з психологічної точки зору. Щодо самого поняття "педагогічний бар'єр", то воно ще донедавна не було введено в науковий обіг, вперше це зробила дослідниця Л. Ярославська у роботі "Дидактичні умови подолання педагогічних бар'єрів у процесі навчального співробітництва викладачів і учнів" (2010), яка розуміє його як складне багатоаспектне педагогічне явище, викликане факторами як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, та притаманне усім суб'єктам навчально-виховного процесу, яке в результаті перешкоджає, стримує, знижує ефективність і успішність цього процесу (Ярославська, 2010).

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Т. Вербицька, І. Зимня, Ю. Пасов, Т. Фоміна, F. Genesee, Н. Hammerly, Н. Kloss і ін.) та власний

досвід дозволив нам говорити про наступну типологію бар'єрів у процесі вивчення іноземних мов: мотиваційні (відсутність інтересу, негативне ставлення до предмета, несформованість потреби тощо), емоційні (лінощі, страх, апатія, фрустрація тощо), організаційні (невдалий розклад, відсутність належного методичного забезпечення, мала кількість годин, відведених на вивчення предмету тощо), власне мовленнєві (бар'єри слухання, читання, письма, говоріння) та соціокультурні бар'єри, що пов'язані з певними культурними стереотипами носіїв мови. Таким чином, ми підійшли до традиційного розподілу бар'єрів у процесі навчання на зовнішні й внутрішні, між якими існує тісний взаємозв'язок, оскільки, відбиваючись у психіці, зовнішні бар'єри перетворюються у внутрішні, що потребують більш глибокого аналізу та вивчення. Ми обґрунтували принципи навчання іноземних мов, що забезпечують подолання бар'єрів: принцип розвиваючого потенціалу бар'єру, дозування труднощів, особистісної значущості бар'єрів та усвідомленості, декатастрофізації та принцип домінування проблемної ситуації (Глазкова, 2011).

Сучасна методика навчання мов базується на комунікативному принципі, таким чином, доцільно висвітлити погляди вчених щодо бар'єрів комунікації.

Так, згідно з теорією В. М'ясищева, усі бар'єри спілкування поділяються на:

- Бар'єри відображення (при неадекватному сприйнятті себе, комунікатора або ситуації);
- Бар'єри відношення (при неадекватному ставленні до себе, комунікатора та ситуації);
- Бар'єри взаємодії (М'ясищев, 1999).

О. Барвенко, спираючись на теорію Гофмана, серед бар'єрів, що ускладнюють комунікативний акт, називає зовнішню неухважність, егоїстичність, захоплення взаємодією (Барвенко, 2004).

Цікавий підхід до класифікації бар'єрів спілкування запропонувала В. Куніцина. У його основу покладено ступінь важкості бар'єрів та ступінь незадоволення партнерами спілкуванням, а також можливість або неможливість їх подолання. Відповідно до цього, дослідниця розподіляє комунікативні бар'єри на порушення у найтяжчих формах, труднощі, бар'єри (Куніцина, 1985).

Найбільш повною класифікацією комунікативних бар'єрів, на наш погляд, є класифікація, запропонована О. Залюбовською (Залюбовська, 1984), в основі якої лежать різні принципи, залежно від того, чи йде процес спілкування успішно/неуспішно, вона виокремлює:

1. мотиваційний комунікативний бар'єр (зумовлений несформованістю, переконаченням потреби в спілкуванні або її відсутністю в конкретній ситуації);
2. операційний комунікативний бар'єр (зумовлений недостатністю необхідних способів для реалізації спілкування, а також несформованістю конкретних комунікативних умінь та навичок);

3. індивідуально-психологічний бар'єр (перешкода у спілкуванні, пов'язана з впливом деяких індивідуально-психологічних особливостей суб'єкта);

4. соціально-психологічний комунікативний бар'єр (зумовлений комплексом соціально-психологічних характеристик ситуації спілкування).

Залежно від критерію представлення у свідомості, О. Залюбовська виокремлює:

➤ “свідомі комунікативні бар'єри”, реально присутні в ситуації міжособистісного спілкування,

➤ “несвідомі комунікативні бар'єри”, ті труднощі спілкування, що суб'єктивно відчуються людиною, однак реально блокують спілкування та представлені у свідомості партнерів по спілкуванню.

Залежно від того, чи повністю бар'єри блокують спілкування, або ж тільки ускладнюють його, знижують ефективність, О. Залюбовська пропонує виокремлювати бар'єри абсолютні та відносні.

Вищенаведений аналіз різноманітних підходів до класифікації бар'єрів дає підстави зробити висновок про доцільність їх розподілу на: зовнішні та внутрішні.

Мета нашого дослідження полягає в обґрунтуванні власної класифікації бар'єрів учнів, що супроводжують процес оволодіння іноземною мовою.

У контексті дослідження підрозділяємо їх на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх відносимо: психофізіологічні, мотиваційні та емоційні, до зовнішніх – організаційні, інформаційні, оцінні, змісту та форм навчального процесу, власне мовленнєві. Розглянемо їх більш детально.

Перш за все мова йде про бар'єр темпераменту, що виникає, коли темперамент вчителя і того, хто вчиться протилежні й ця відмінність не рефлексується. Це викликає відмінність в швидкості реакцій, характері відповідей на організаційні, оцінні, дисциплінарні та корекційні дії. Проблема полягає в помилці інтерпретації дій партнера. Психофізіологічні особливості впливають на оцінку обрання оптимального темпу навчальних дій, структурування процесу навчання. Стикаються два простори діяльності, що різняться за часовими, динамічними й енергетичними параметрами. До групи психофізіологічних бар'єрів також відносимо відмінності в індивідуальних системах репрезентації та сприйняття інформації, обумовлені переважанням аудіального, візуального або кінестетичного типу. Тут бар'єр виникає за відсутності умінь перекодування отриманої інформації.

Мотиваційний бар'єр утворюється в результаті несформованості позитивної пізнавальної мотивації навчання, ціннісного відношення до професії, відсутності потреб у вивченні певної теми через об'єктивні і суб'єктивні причини.

До емоційних бар'єрів відносяться: актуалізація негативних слідів емоціональної пам'яті при зіткненні з навчальним завданням, коли суб'єкт навчальної діяльності потрапляє в ситуацію, схожу з тією, в якій раніше отримав негативний емоційний досвід; загальний несприятливий

індивідуальний емоційний фон активності: підвищена тривожність, високий невротизм, фрустрація; атракція – емоція міжособистісних відносин, що обумовлює первинне схвалення або несприймання іншого як партнера взаємодії на основі сканування його параметрів як фізичного об'єкта.

Організаційні бар'єри є результатом слабкої організації навчального процесу (незручний розклад, недолік сучасної літератури тощо). В основі інформаційних бар'єрів лежить неправильна структуризація навчальної інформації, темп її подання, ігнорування законів психології сприймання й індивідуальних особливостей когнітивної, мотиваційної, емоціональної сфер того, хто вчиться і його поведінкових ресурсів.

Оцінні бар'єри обумовлені помилкою в застосуванні оцінних дій, а саме: порушенням рівноваги між позитивними і негативними оцінками з домінуванням останніх; оцінюванням людини як представника певної соціальної групи, а не його успішності в навчанні; оцінкою здібностей, особистісних якостей, можливих негативних перспектив розвитку і діяльності, замість оцінки процесу виконання навчального завдання.

Бар'єри змісту і форм навчального процесу викликаються нецікавим матеріалом; великим обсягом навчальної інформації, недостатньою базою літературних джерел для підготовки.

Власне мовленнєві бар'єри включають бар'єри слухання, говоріння, читання та письма. Слухання супроводжується станами напруги, паніки, нудьги, розчарування, остраху невдачі, ліні тощо. Такі стани виникають щоразу при першому прослуховуванні й послабляються при повторному. Говоріння іноземною мовою викликає стани невпевненості, тривоги, острах зробити помилку, бути висміяним, замкнутість, агресію, сльози, тобто всі захисні реакції організму на стрес. Подібні стани відносно стійкі в часі й виникають щоразу при необхідності здійснювати цей вид діяльності. Читання зазвичай не викликає гострих проблем, але робота з текстом, виконання низки завдань, спрямованих на розуміння й передачу його змісту, може супроводжуватися лінощами, нудьгою, апатією, порушенням дисципліни. Письмо супроводжується острахом відкрито й доказово продемонструвати своє незнання предмета перед викладачем, нездатністю чітко й грамотно висловлювати свої думки в письмовій формі.

Отже, під час вивчення іноземних мов у учнів можуть виникати такі бар'єри: психофізіологічні, мотиваційні та емоційні, організаційні, інформаційні, оцінні, змісту та форм навчального процесу, власне мовленнєві (слухання, говоріння, читання, письма).

Література

1. Барвенко О. Г. Психологические барьеры в обучении иностранному взрослым : дис. ... канд. пед. наук : 19.00. 07 / Барвенко Ольга Григорьевна. – Ставрополь, 2004. – 230 с.
2. Глазкова І.Я. Бар'єри навчання іноземних мов / І.Я. Глазкова // матеріали ІІІ Міжнародного науково-практичного семінару (26-27 травня 2011 р.) : збірник тез

/ упорядники : О. Б. Ярова, І. Я. Глазкова. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2011. – 178 с., С. 11-14.

3. Залубовская Е. В. Преодоление коммуникативных барьеров в условиях совместной деятельности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Залубовская Елена Владимировна. – Моск. гос. ун-т. – М., 1984. – 192 с.

4. Куницына В.Н. Стиль общения и его формирование / В.Н. Куницына. – Л.: 1985. – 110 с.

5. Мясищев В. Н. Понятие личности в аспектах нормы и патологии. Психология личности. Т.2. / В.Н. Мясищев. – Самара: 1999. – 225 с.

6. Сопілко Н.В. Особливості подолання психологічних бар'єрів у учнів у процесі навчання мовлення : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Сопілко Наталія Вікторівна. – Хмельницький., 2008. – 268 с.

7. Яковлева Н.В. Психолого-педагогические условия преодоления коммуникативных барьеров в процессе изучения иностранного языка : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Яковлева Наталья Валерьевна. – К., 2003. – 160 с.

8. Ярославська Л.І. Дидактичні умови подолання педагогічних бар'єрів у процесі навчального співробітництва викладачів і учнів : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Ярославська Людмила Ігорівна. – Харків, 2010. – 244 с.

References

1. Barvenko O. G. *Psichologicheskie bar'ery v obuchenii inostrannomu vzroslyh* [Psychological barriers in teaching foreign adults] Candidate's thesis. Stavropol [in Russian]

2. Glazkova I.Ya. *Bar'yery` navchannya inozemny`x mov* [Foreign language learning barriers] materialy` III Mizhnarodnogo naukovoprakty`chnogo seminaru (26-27 travnya 2011 r.) : zbirny`k tez [in Ukrainian]

3. Zalubovskaja E. V. *Preodolenie kommunikativnyh bar'erov v uslovijah sovместnoj dejatel'nosti* [Overcoming of communicative barriers in the conditions of joint activity] Candidate's thesis. Moscow [in Russian]

4. Kunicyna V.N. *Stil' obshhenija i ego formirovanie* [Communication style and its formation] Leningrad [in Russian]

5. Mjasishhev V. N. *Ponjatie lichnosti v aspektah normy i patologii. Psichologija lichnosti. T.2.* [The concept of personality in aspects of norm and pathology. Psychology of Personality. T.2.] Samara [in Russian]

6. Sopilko N.V. *Osobly`vosti podolannya psy`xologichny`x bar'yeriv u uchniv u procesi navchannya movlennja* [Features of overcoming psychological barriers for students in their language learning process] Candidate's thesis. Hmel'nic'kij [in Ukrainian]

7. Jakovleva N.V. *Psichologo-pedagogicheskie uslovija preodolenija kommunikativnyh bar'erov v processe izuchenija inostrannogo jazyka* [Psychological and pedagogical conditions for overcoming communicative barriers in the process of learning a foreign language] Candidate's thesis. Kiev [in Russian]

8. Yaroslavs`ka L.I. *Dy`dakty`chni umovy` podolannya pedagogichny`x bar'yeriv u procesi navchal'nogo spivrobotny`cztva vy`kladachiv i uchniv* [Didactic Conditions for Overcoming Pedagogical Barriers in the Process of Educational Cooperation between Teachers and Students] Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian]

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі бар'єрів студентів у вивченні іноземних мов. Автор підкреслює, що єдиної класифікації бар'єрів не існує як такої, оскільки кожен вчений, що вивчає певну проблему, підкреслює наявність конкретних бар'єрів залежно від предмета дослідження. Автор доводить, що доцільно

класифікувати бар'єри на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх відносимо: психофізіологічні, мотиваційні та емоційні, до зовнішніх – організаційні, інформаційні, оцінні, змісту та форм навчального процесу, власне мовленнєві. Психофізіологічні бар'єри пов'язані перш за все з бар'єрами темпераменту, що виникають, коли темперамент вчителя і того, хто вчиться протилежні й ця відмінність не рефлексується. Психофізіологічні особливості впливають на оцінку обрання оптимального темпу навчальних дій, структурування процесу навчання. Мотиваційний бар'єр утворюється в результаті несформованості позитивної пізнавальної мотивації навчання, ціннісного відношення до професії, відсутності потреб у вивченні певної теми через об'єктивні і суб'єктивні причини. До емоційних бар'єрів відносяться: актуалізація негативних слідів емоціональної пам'яті при зіткненні з навчальним завданням, коли суб'єкт навчальної діяльності потрапляє в ситуацію, схожу з тією, в якій раніше отримав негативний емоційний досвід. Організаційні бар'єри є результатом слабкої організації навчального процесу. Оцінні бар'єри обумовлені помилкою в застосуванні оцінних дій. Власне мовленнєві бар'єри включають бар'єри слухання, говоріння, читання та письма. Слухання супроводжується станами напруги, паніки, нудьги, розчарування, остраху невдачі, ліні. Говоріння іноземною мовою викликає стани невпевненості, тривоги, острах зробити помилку, бути висміяним. Читання зазвичай не викликає гострих проблем, але робота з текстом може супроводжуватися лінощами, нудьгою, апатією, порушенням дисципліни. Письмо супроводжується острахом відкрито й доказово продемонструвати свою нездатність чітко й грамотно висловлювати свої думки в письмовій формі.

Ключові слова: класифікація, бар'єр, перешкода, процес навчання, іноземна мова.